

Umetniški projekt mora družbi zastavljati vprašanja

MLJAČ Matej, Sob 25.02.2006

ORODJA

NATISNI SHRANI POŠLJI

Človek ima mikroorganizme najpogosteje za nekaj nevarnega in nevidnega. Ob vdoru v naša življenja povzročajo bolezni in smrt. Tistega, česar ne vidimo, ne moremo nadzorovati. In tega se bojimo. »Mikroorganizmi živijo z nami in so del nas, naše telo pa se ne konča na koži,« nadaljuje pogovor umetnica Polona Tratnik in si k ustnicam priglasi rob kozarca s kokakolo. »Moje in tvoje telo je svet mikroorganizmov, ki jih prenašamo na predmete. Tam pa so mikroorganizmi drugih ljudi ...« Ko se, denimo, rokujemo, prideta v stik dva mikrosvetova. Mikroorganizmi so tukaj. Vemo, da so, ne vemo pa, kateri so, koliko jih je, v kaj se ta trenutek razvijajo.

Za težko svetlo zaveso je Polona Tratnik v Atenah postavila veliko stekleno vitrino, gojišče s prostim očesom nevidnih bitij. V galeriji je razstavila vzorce mikroorganizmov, ki jih z brisom iz posameznih delov telesa darujejo obiskovalci. Tako se srečujejo z drugačnim vidikom svojega telesa, ki postane njihova živa podoba ali portret. Polona Tratnik sodeluje pri velikem dogodku In Vivo in Vitro v Atenah, kjer razstavljajo pionirji bioumetnosti: Critical Art Ensemble, Eduardo Kac, Stelarc, Daniel Lee, Joe Davis in drugi. Sodelovala je že na prvi razstavi bioumetnosti L'Art Biotech leta 2003 v Franciji. V svojih projektih, ki so prej kot artefakti konceptualna dela v nastajanju in namenjeni estetskemu užitku, se vedno navezuje na proces razvoja živega organizma.

Študij slikarstva je kljub novim medijem in poglobljeni raziskavi biotehnologij zaznamoval njeno umetniško pot. V obravnavanih vsebinah išče subtilnost, najsi gre za instalacije, fotografijo, prozo ali drug medij. »Med študijem slikarstva me je pritegnil medij. Postala sem pozorna do materiala, ki ga uporabljam, in nenehno preverjam njegove možnosti.« Projekt Stoli je po svoje mejnik v njenem umetniškem delovanju. S tridelno kiparsko postavitvijo je na podlagi učinkov fotografije in različnih kiparskih materialov raziskovala možnost navzočnosti telesa na predmetu, kot je stol. »Na stolu ostaja sled človeka, ki je sedel na njem. Stoli v sebi nosijo zgodbe, polni so pomenov, vezani so na ljudi, ki so jih uporabljali.« Umetnica je skozi raziskovanje umetnosti in znanosti prešla od kiparstva, iz katerega je magistrirala leta 2001, na področje bioumetnosti. Predstavila je kompleksen projekt z naslovom 37°C, s katerim je prikazala možnost gojenja človeških kožnih celic v umetnem okolju. V ta namen se je povezala s podjetjem Educell in Zavodom za transfuzijsko medicino, Centrom za tipizacijo tkiv.

Nočemo mandarin s peškami

Bioumetnost je novejša veja sodobne umetnosti. Zrcali revolucionarni razvoj biotehnologij in sodobne družbe ter njen čedalje hitrejši razvoj. »Leta 1953 je bila odkrita struktura DNK, junija 2000 pa je bil narejen grob osnutek človeškega genoma – pet let prej, kot so znanstveniki napovedovali. Leta 1997 je bila rojena Dolly, klonirana ovca, zdaj naj bi klonirali že človeka.« Biotehnologije neposredno zaznamujejo današnjo družbo in kulturo. »Vse seme je že davno genetsko spremenjeno. Nočemo mandarin s peškami – take niso naravne, bile so spremenjene. Klonirati poskušamo živali, radi bi umetno gojili zrezke ... Prizadevamo si, da bi umetno proizvedli organ. Uspelo nam ga je umetno ohranjati, uspelo nam je gojiti tkivo. Spreminjamo okolje in svoje telo – naše možnosti manipulacije postajajo brezmejne.« Prvi bioumetniki so se s to umetnostjo začeli ukvarjati v osemdesetih in zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Njihova dela raziskujejo življenje in razmere zanj. V svoja konceptualna dela oziroma raziskave uvajajo biotehnologije. Širši javnosti skušajo pokazati posledice, ki iz njih izhajajo, in izpostaviti vprašanja, ki se nanašajo na naše vsakdanje življenje. »Z novimi tehnologijami in znanstvenimi spoznanji se odpirajo nove možnosti, ki danes niso več znanstvena fantastika: spremeniti spol, telo, del telesa ali ustvariti nov organizem.«

Ko je Polona Tratnik leta 2004 v Mestni galeriji v Novi Gorici razstavljala projekt z naslovom Mikrokozmos, je v galerijski prostor postavila kopalnico, v kateri so se razmnoževali mikroorganizmi z njenega telesa. Nekateri obiskovalci niso razumeli tega umetniškega dela in so galerijo poimenovali »prostor fekalij«. Med pogovorom je beseda nanese na pomen različnih bivalnih okolij in vanje umeščenih predmetov, kjer se pojavljajo možnosti za življenje mikroorganizmov. Je kopalnica prostorsko – tridimenzionalno ogledalo človeka, vprašam, ali pa tisti bivalni prostor, kjer je človek v čistem primarnem odnosu s sabo? »Kopalnica je intimni prostor, kjer neposredno odlagamo mikroorganizme in jih prevzemamo nase bolj kot v nekem zunanjem javnem prostoru, kjer smo oblečeni in zavarovani. Tu je navzoča telesnost. Z množico tujih ljudi smo lažje v kinu kakor v kopalnici. Kopalnica je tisti bivalni prostor, ki je najtesneje vezan na telo, na človeka, ki jo uporablja.« S projektom Mikrokozmos je umetnica izpostavila problematiko svetosti galerijskega okolja in umetniške institucije ter povezovanja umetniškega dela z drugimi disciplinami. S tem je bila izprašana tudi funkcija umetniškega dela.

Nenavadna rast las

Projekt Lasje (Mala galerija Ljubljana, galerija Miklova hiša, 2005) je nastal ob podpori biotehnologije, s katero so bile zagotovljene možnosti za gojenje las na človeški koži. »Predvsem lasje, pa tudi dlake so v sodobni družbi fetišizirani, saj lahko izražajo lepoto, erotičnost, zapeljivost. Ker dlake in lasje nenehno rastejo, zahtevajo posebno skrb, nego in možnost urejanja. S tem se vsakdo od nas po svoje izraža. Dlake in lasje so neposreden izraz intimnega, ki se kaže navzven, a ne samo to. Nosijo namreč informacijo o posamezniku – njegov 'kod', zapis.« Filozofinja Mojca Puncer je napisala, da se pri tem projektu znajdemo »sredi poskusa umetniške transformacije povsem druge vrste, ki pa vendarle ima opravka z nenavadno rastjo las, ločeno od živega telesa osebe«.

Projekt Lasje odpira vprašanje, s katerim se umetniki vselej znova ukvarjajo: vnovičnega rojstva in umrljivosti. »Imamo različne definicije smrti. Poleg tega, ko se končajo življenjski procesi človeškega organizma, življenja v telesu ni konec. Celice so nekaj časa še vedno metabolično aktivne – nohti in lasje rastejo, celo koža se obnavlja. Telo pravzaprav ne umre hkrati. Pri 4 stopinjah Celzija je celica metabolično neaktivna, počiva, vendar po določenem času lahko postane spet aktivna. Pri temperaturi –196 stopinj Celzija v tekočem dušiku se lahko ohrani večno.«

Telo se po prepričanju Polone Tratnik ne končuje z zunanjo plastjo odmrlih kožnih celic, »temveč se tukaj znova pojavlja življenje«. Naše telo živi v simbiozi z mikroorganizmi, predvsem bakterijami in glivami, ki nam pomagajo ohranjati zdravo ravnotežje v telesu. Bakterije so drobni enoceličarji s trdo membrano in najmanjša živa bitja. Povzročajo trohnenje ali razkroj organskih snovi in gnitje – razkroj beljakovin. »Ko se človek premika v prostoru, prenaša mikroorganizme z enega predmeta na drugega in jih z njim tudi sprejema. Tako je v neposredni komunikaciji z okoljem in drugimi ljudmi. S tem se naša telesa po svoje prepletajo v tkivu sveta, kot pravi filozofinja Mojca Puncer, ki pri tem izhaja iz filozofije Mauricea Merleauja-Pontyja.

Umetnost ni dekoracija

Ob projektih Polone Tratnik pomislim na smisel »lepega« v umetnosti. Kot piše Puncerjeva, je Kant lepim umetnostim pripisal moč, da opisujejo stvari, ki bi bile v naravi grde ali bi zbudile odpor, na lep način. Sprašujemo se, ali lepota prihaja iz materialnega sveta in je produkt racionalne razlage ali pa sodi ta definicija na področje zelo osebnega psihološkega zaznavanja in sklepanja. »Ne vem, ali je lepo danes zares relevantna kategorija v umetnosti. Ne zdi se mi bistveno, da bi svoje delo povezovala s pojmom lepega. Danes je običajni pomen lepega vezan predvsem na všečno in prijetno. Moti me razumevanje umetnosti kot dekoracije! Ustvariti pašo za oči – v ta namen imamo na voljo druge možnosti. Okolje, ki nas obdaja, si lahko uredimo tako, da potešimo appetite take vrste.«

Umetniški projekti Polone Tratnik izpostavljajo še nekaj – spodbujajo razmislek o »lepoti grdega« ali o tistem, kar zbuja gnus. Mojca Puncer se v svoji razlagi opira na Kantovo misel: »V tem nenavadnem občutku, ki temelji zgolj na upodobitveni moči, je namreč predmet, ki se mu sicer s silo upiramo, predstavljen tako, kakor bi se tako rekoč vsiljeval užitku, zato v svojem občutku ne ločimo več umetniške predstave predmeta od narave njega samega in je tako nemogoče, da bi imeli to predstavo za lepo.«

Nove tehnologije in produkcijske možnosti so v našem bivalnem prostoru spremenile odnos do lepega. Zanima me, koliko lahko danes v umetnosti še govorimo o kategorijah, ki jih je uveljavil modernizem? »Lepo ni kategorija, ki bi jo vzpostavil modernizem, pove Tratnikova in se obregne ob pojem lepega v sodobni umetnosti. »Modernizem tudi ni samo abstraktni ekspresionizem v slikarstvu, v katerem je bila pogosto pomembna kategorija sublimnega. Razumevanje lepega se je v zgodovini ves čas spreminjalo. O njem se je veliko razmišljalo v nemškem klasičnem idealizmu, pa tudi že prej. A Kantova definicija lepega je nekaj drugega kot Heglova. Kant verjame, da je lepo vezano na formalne značilnosti in da je univerzalno – namenjeno vsakomur. Hegel pa nasprotno meni, da je lepo povezano z duhom, s človekom, s tem, kar človek predstavlja. Vezano je na družbo, čas, ljudstvo in človeštvo. A hkrati je ključno vezano na resnico. Bistveno je vezano z vsebino, s tem, kar delo prinaša. Če že, bi bila danes prej zanimiva neka taka heglavska definicija lepega. Za Hegla je sicer umetnost nujno povezana s čutno pojavnostjo, vendar je povezana tudi z mislijo, refleksijo, filozofijo. Bioumetnosti v tem smislu prej kot tradicijo lepih umetnosti nadaljujejo tradicijo konceptualne umetnosti, ki ji je temelje postavila zgodovinska avantgarda. Levoheglovski misleci so se zavzemali, da bi filozofija začela spreminjati svet in družbo. Prvi korak je bil ta, da postane kritična in ima tako možnost spreminjanja. Ta linija ima svojo slovito izpeljavo v Marxovi filozofiji. Take težnje pa so povezane z razvojem umetnosti. Linija, ki je imela ambicijo spreminjati družbo, je bila namreč avantgarda. Danes težko govorimo o pravi avantgardi, takšne intence so se izkazale za utopične. Če pa bi že govorili o nekakšni sodobni avantgardi, bi to storili prav v zvezi z bioumetnostjo. Avantgarde so bile vedno vpete v družbo in niso gojile pojma visoke umetnosti. Umetnost in družba sta bili precej izenačeni. Pri bioumetnosti se dogaja nekaj sorodnega. Je interdisciplinarna, povezuje se z naravoslovno znanostjo. Vendar je v nasprotju z znanostjo, ki je v neposredni službi nekih družbenih programov, svobodna. Neodvisno reflektira dogajanje in se ukvarja z

vprašanjem, kaj nam omogočajo biotehnologije in kakšne spremembe prinašajo. Pravzaprav odseva položaj v družbi in se po svoje poigrava z njenim spreminjanjem. Uporablja isto orodje in postopke spreminjanja kot družba, a se tega morda niti ne zaveda.«

Ko riba hrani rastlino

Lani je bila Polona Tratnik umetniški vodja 8. festivala neodvisnih ustvarjalcev Break 2.3 z naslovom Nove vrste. V svetovnih strokovnih krogih je požel izredno priznanje kot eden ključnih dogodkov najsodobnejše umetnosti in teorije o njej. »Break 2.3 je bil poseben v tem, da je predstavil celo vrsto avtorjev, ki so se povezovali z drugimi disciplinami, predvsem z biološkimi vejami, na primer z mikologijo, botaniko in kirurgijo. Tematiziral je probleme v zvezi z medicino – prodajo organov in produkcijo novih organov, tkiv, objektov. Poleg interdisciplinarnosti sta bila za dela, prikazana na festivalu, značilna uporaba in kombiniranje več medijev, pogosto tudi sofisticiranih tehnologij.« Tratnikova je ob zamisli festivala zapisala, da »vsi živi organizmi ne glede na velikost in morfolologijo, težijo h komunikaciji in socializaciji. V družbi visoko razvitih komunikacijskih sistemov lahko ob podpori računalniških tehnologij težimo k razvoju nekakšnega univerzalnega jezika, ki bi dopuščal vzajemno komunikacijo ljudem, živalim, strojem in novim vrstam.« Izpostavlja primer, ko je umetnik razvil mehanizem, v katerem komunicirajo rastlina, riba in računalnik. Rastlina skrbi za prehrano rib. Robot je vmesnik. Nekateri pravijo, da rastline čutijo, da se navežejo na posameznega človeka, kaj pa, recimo, na robota, se lahko navežejo tudi nanj?

Polona Tratnik je prepričana, da mora biti umetniški projekt vpet v današnji čas in zastavljati družbi vprašanja, ne pa dajati odgovorov. Osebnostno so ji bližje dela, ki iščejo trajnejšo aktualnost in vsebujejo filozofska vprašanja, ki ostajajo aktualna. Pri snovanju svojih del poskuša ustvariti nekakšno zanko v branju, pravi. »Dobro se mi zdi, da neka vprašanja nakažem, jih pomolim pod nos, dejansko pa jih ne dam na krožnik in jih bralec ne more preprosto zgrabiti, požreti in odvreči. Dobro se mi zdi, če mi ga uspe spodbuditi k razmišljanju, če zbudim v njem nemir. Poskušam pokazati zapletenost in prepletenost. Mislim, da je takšna narava večine stvari, da postanejo kompleksnejše, ko se jim približam. Bolj ko jih spoznavam, težje jih enostransko opredelim. Tako pogosto postanejo tudi protislovne, v sebi združujejo nasprotja. Ne nazadnje nasprotje neko stvar šele vzpostavlja.«

Matej Mljač